

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ — ОДИН З ГОЛОВНИХ КРИТЕРІЇВ НАВЧАННЯ

А.М.Сердюк, М.С.Семіч

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
м.Мелітополь*

Анотація: У статті розкрито зміст духовно-морального виховання молодших школярів. Розглянуті головні критерії навчання, умови і способи виховання. Визначено методи духовно-морального виховання та проаналізовано проблему підготовки педагога до виховання учнів, так як від рівня його духовності залежить формування особистості. Основою виховання, що визначає моральний розвиток особистості в молодшому шкільному віці, є формування гуманістичного відносини і взаємини дітей, опора на почуття, емоційну чуйність. Метою морального виховання є формування цілісної, досконалої особистості в її гуманістичному аспекті, тобто виявлення розуміння життєвої важливості моралі, установку на придбання моральної самосвідомості, вироблення стимулів подальшого морального розвитку, вироблення моральної стійкості, бажання та вміння чинити опір злу, спокуси самовиправдання при порушенні моральних вимог, милосердя і любов до людей. Школярі будуть виховані справжніми людьми тільки при професійній компетентності педагога.

Ключові слова: духовне виховання, моральне виховання, етична бесіда, мораль, патріотичне виховання, творча майстерня.

Список використаних джерел

1. Бабаян А.В. Про моральність і моральному вихованні / А.В. Бабаян // Педагогіка. – 68 с.
2. Бех М. Особистісно-орієнтовані технології навчання у початковій школі / М.Бех // Початкова школа. – 64 с.
3. Божович Л.И. Моральное развитие и воспитание детей / Л.И.Божович // Вопросы психологии. – М.: Просвещение, 1975. – 254 с.
4. Голінська Т. Формування особистості дітей початкової школи засобами арт-терапевтичного впливу / Т.Голінська // Початкова школа. – 64 с.
5. Дробницький О.Г. Проблемы нравственности. / О.Г.Дробницький. – М.: Просвещение, 1977. – 376 с.
6. Каирова И.А. Моральное развитие младшего школьника в процессе воспитания. / И.А.Каирова. – М.: Педагогика, 1979. – 461 с.

7. Колдунов Я.И. Моральное воспитание личности школьника. / Я.И.Колдунов. – Калуга, 1969. –126 с.
8. Мартиненко С. Діагностичні методики вивчення внутрішнього стану дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / С.Мартиненко // Початкова школа. – 64 с.
9. Сухомлинський В.А. Избранные педагогические сочинения. / В.О.Сухомлинський. – М.: Освіта, 1980. – 258 с.

References

1. Babayan, A.V. (2005) *Promotion and moral education*. [in Ukrainian].
2. Bech, M. (2017) *Personality-oriented learning technologies in elementary school*. [in Ukrainian].
3. Bozhovich, L.I. (1975). *On moral development and education of children*. / Moscow: Education. [in Russian].
4. Golinskaya, T. (2017) *Formula of the personality of primary school children by means of art-therapeutic influence*. [in Ukrainian].
5. Drognitsky, O.G. (1977). *Problems of morality*. / Moscow: Education. [in Russian].
6. Kairova, I.A. (1979) *Moral development of the younger schoolboy in the process of education*. [in Russian].
7. Koldunov, Ya.I. (1969). *Moral education of the student's personality*. / Kaluga. [in Russian].
8. Martynenko, S. (2017) *Diagnostic methods of studying the internal state of children of preschool and junior school age*. [in Ukrainian].
9. Sukhomlinsky, V.A. (1980). *Selected pedagogical works*. / Moscow: Education. [in Russian].

Сердюк Алла, Семич Марина. Духовно-моральное воспитание младших школьников – один из главных критериев обучения.

В статье раскрывается содержание духовно-морального воспитания младших школьников. Рассмотрены главные критерии обучения, условия и способы воспитания. Проанализирована проблема подготовки педагога к воспитанию учеников, ведь от уровня его духовности зависит формирование личности. Определены методы духовно-морального воспитания. Значение и функция начальной школы в системе непрерывного образования определяется неповторимой ценностью этой ступени становления и развития личности учащихся. Именно младший школьный возраст характеризуется повышенной восприимчивостью к усвоению нравственных правил и норм. Это позволяет своевременно заложить нравственный фундамент развития личности. От грамотности педагога, разнообразии методов и эмоциональном отклике детей будет зависеть успешность в формировании нравственных качеств учащихся. Основой воспитания, что определяет нравственное развитие личности в младшем школьном возрасте, является формирование гуманистического отношения и взаимоотношения детей, опора на чувства, эмоциональную отзывчивость. Цель морального

воспитания – это формирование целостной, совершенной личности в ее гуманистическом аспекте, то есть выявление понимания жизненной важности морали, установка на приобретение нравственного самосознания, выработка стимулов дальнейшего морального развития, выработка моральной стойкости, желание и умение сопротивляться злу, искушению самооправдания при нарушении моральных требований, милосердие и любовь к людям. Школьники будут воспитаны настоящими людьми только при профессиональной компетентности педагога.

Ключевые слова: духовное воспитание, моральное воспитание, этическая беседа, мораль, патриотическое воспитание, творческая мастерская.

Serdyuk Alla, Semich Marina. Spiritual and moral upbringing of junior schoolchildren is one of the main learning criteria.

The article reveals the content of the spiritual and moral education of junior schoolchildren. The main criteria of education, as well as the conditions and methods of upbringing are considered in the research. The methods of spiritual and moral education have been determined and the problem of teacher's preparing for the children upbringing has been analyzed, because the level of educator's spirituality depends on the formation of a personality. Any school aims to prepare a responsible citizen of Ukraine, who is able to evaluate events independently and to build their activities in accordance with the interests of other surrounding people. For this reason, the teachers form steady spiritual and moral qualities of the student's personality. Modern education should ensure the formation of a personal attitude towards others, mastery of ethical, aesthetic, and spiritual and moral standards. In our society, the problem of spiritual and moral upbringing is very acute. There are many reasons, but the most influential is anti-psychological propaganda of the media, which leads to a decrease in the criteria of morality and threatens the psychological health of people. The teacher must not only have knowledge of the subjects of primary school and the method of teaching them, but also be able to direct his pedagogical activity to moral upbringing. Schoolchildren will be brought up as genuine personalities only with the help of teacher professional competence.

Key words: spiritual education, moral education, theoretical conversation, morality, patriotic education, creative workshop.

Постановка проблеми. Будь-яка школа має за мету підготовку відповідального громадянина України, який здатен самостійно оцінювати події і будувати свою діяльність згідно з інтересами оточуючих людей. Задля цього вчителі формують стійкі духовно-моральні властивості особистості учня. Сучасне навчання має забезпечувати формування особистісного ставлення до

оточуючих, оволодіння етичними, естетичними і духовно-моральними нормами. В нашому суспільстві дуже гостро стоїть проблема духовно-морального виховання. Існує безліч причин, але найбільший вплив має антидуховна пропаганда засобів масової інформації, що призводять до зниження критеріїв моральності і погрожують психологічному здоров'ю людей.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Праці Аристотеля, Сократа, К.Ушинського, Л.Виготського, А.Макаренка, В.Сухомлинського стали основою досліджень формування духовно-моральних цінностей особистості. Питанням духовно-морального виховання займалися сучасні вчені: В.Жуковський, А.Душна, І.Яковенко, Н.Бондар, М.Ковальський, М.Боришевський, С.Максименко та інші. Нині педагогами бурхливо обговорюється питання щодо якостей моральної освіти. Вчитель повинен не тільки мати знання з предметів початкових класів і методику їх викладання, але й вміти направити свою педагогічну діяльність на моральне виховання.

Однак, незважаючи на кількість наукових досліджень, у яких порушено проблему духовно-морального виховання, необхідно зазначити, що відповідно до трансформацій, які відбуваються в сучасному суспільстві, ця проблема потребує подальшої розробки.

Формулювання цілей статті. Визначення педагогічних умов для духовно-морального виховання учнів під час навчальної діяльності та місця духовно-моральної культури в структурі змісту освіти допоможе підібрати прийоми, що мають найбільший вплив на школярів зі сторони духовно-морального виховання. Розкриття можливостей духовно-морального виховання учнів початкових класів під час навчальної діяльності, розвиток духовно-моральних якостей особистості у молодших школярів, аналіз стану проблеми духовно-морального виховання, опис методів дослідження морального виховання у навчальній діяльності – все це допоможе розкрити значимість духовно-морального виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на опрацьовану літературу, зазначимо думку відомого педагога. В.А.Сухомлинський вважав,

що «непорушна основа морального переконання закладається в дитинстві і ранньому підлітковому віці, коли добро і зло, честь і безчестя, справедливості несправедливість доступні розумінню дитини лише за умови яскравої наочності, очевидності морального змісту того, що вона бачить, робить, спостерігає». Тобто дитинство – це найкращий період життя і саме цей період – початок формування особистості. Дуже важливо з самого початку формувати у дитини необхідні моральні почуття та уявлення. Керуючи дитячою діяльністю, вихователь формує у дітей важливі риси для людини. Такі, як любов до Батьківщини, доброзичливість, повага до оточуючих, дбайливе ставлення до результатів праці людей, допомога їм, активність та ініціатива в самостійній діяльності. [3, С.170].

З розвитком суспільства з'явилася мораль. Трудова діяльність зіграла визначну роль у її виникненні. Мораль (від лат.-звичаї) — це норми, принципи, правила поведінки людей, почуття, судження, в яких виражається нормативна регуляція відносин людей один з одним і суспільним цілим (колективом, класом, народом, суспільством). Адже, у колективі найбільш яскраво розкривається індивідуальність, здібності і моральні якості. Відомий педагог – А.С.Макаренко говорив про необхідність виховання саме колективу. Перебуваючи в колективі дитина має змогу проявити свої знання, ставлення до оточуючих та до діяльності: прагнення надати допомогу, домогтися результату, подбати про однолітків, проявити доброту, скромність, працьовитість [7, С.192].

Наслідувальність являє собою психологічну основу прикладу. Вона допомагає людям опанувати соціальний і моральний досвід. Наслідувальність є діяльністю індивіда. Межа між наслідуванням та творчістю дуже непомітна. Творчість іноді може виявлятися в особливому, своєрідному наслідуванні. Це говорить про те, що діти полюбляють наслідувати поведінку батьків, оточуючих людей, тому, потрібно надавати гарні приклади вихованості, а не навпаки. Для формування багатства особистості школяра молодшого шкільного віку необхідними є: взаємозв'язок різних сторін духовного розвитку, розвиток

творчого потенціалу кожної дитини, розширення і поглиблення діяльності учнів, розвиток інтелекту, почуттів, волі. [5, С.36].

Мораль регулює взаємовідносини людей. Вона представлена у заповідях та принципах. Особистість керується моральними нормами і цим забезпечує життєдіяльність суспільства. Формуючи в молодших школярів гуманні взаємовідносини, вчителі застосовують етичні бесіди, обговорення вчинків дітей та виявлення в них позитивних та негативних сторін, читання художньої літератури тощо. Спільна діяльність учнів формує моральну сферу, дає змогу отримати уявлення про інших та про себе, свої здібності чи можливості. Моральне виховання тісно пов'язане з різними формами діяльності та спілкування (художньо-естетичною, політичною, правовою тощо). Багато чинників впливають на формування моральних якостей особистості: соціальне середовище, види діяльності, типи спілкування, стать, вік і т.д.

Ще В.А.Сухомлинський підкреслював необхідність морального виховання дітей, навчати їх «вмінню відчувати людину» [9, С.120].

Багато важливих рис духовного світу дитини, її морального обличчя закладається в початкових класах. Саме тут дитина отримує основи знань, тут формується і розвивається особливості її характеру, волі, моральності. Якщо у вихованні дитини в початкових класах будуть якісь огріхи, то ці вади, навіть якщо вони не помітні в початкових класах, обов'язково проявляються пізніше. Вчитель початкових класів повсякденно вчить дітей розрізняти гарні і погані вчинки людей. Цьому присвячено зміст багатьох уроків читання, бесіди з учнями. Розбір подій дитячого колективу. Так у дітей молодшого шкільного віку поступово формується явлення про моральну поведінку.

Етична бесіда – метод систематичного і послідовного обговорення знань, передбачає участь обох сторін – вихователя і вихованців. Тобто, вихователю необхідно вислухати і врахувати думки, погляди своїх співрозмовників, потім він будує свої відносини з ними, основані на принципах рівноправності та співробітництва. Предметом бесіди є моральні проблеми, саме тому її називають етичною. Метою ж є поглиблення та зміцнення моральних понять,

узагальнення та закріплення знань, формування системи моральних поглядів і переконань. Етична бесіда – метод залучення вихованців до вироблення правильних оцінок і суджень з усіх хвилюючих їх питань. Обговорюючи ситуації, конкретні вчинки, хлопці легше досягають їх суті і значення [1, С.50-56].

Щоб домогтися від учнів глибоко усвідомленої, обґрунтованої поведінки, вчитель початкових класів веде цілеспрямовану роботу над формуванням мотивів, їх подальшим розвитком. Адже, моральні мотиви не тільки основа моральної поведінки, але і досить показовий результат виховання. Основним інструментом, за допомогою якого вчитель направляє й організує діяльність дитини, є звичайно завдання, які він ставить перед дитиною. Для їхньої ефективності потрібно, щоб вони були внутрішньо прийняті дитиною, від чого залежить зміст завдання для нього. Важливий показник сформованості моральних якостей особистості – це внутрішній контроль. Він формується завдяки активній діяльності дитини в інтелектуальній, рухової, емоційної, вольової сферах. Готовність підкоряти свої спонукання уявленням і знанням про культуру людського буття підвищує самооцінку особистості, розвиває почуття власної гідності. Сформовані навички контролю сприяють успішному розвитку моральних якостей особистості в процесі навчання і виховання. Методів та їх версій накопичено дуже багато, але методи впливу можна розділити на два класи: 1) впливи, що створюють моральні установки, мотиви, відносини, формують уявлення, поняття, ідеї; 2) впливи, що створюють звички, що визначають той чи інший тип поведінки [6, С.109].

Нова парадигма, яку називають особистісно-зорієнтованою, ґрунтується на ідеях гуманізму. В центрі уваги – учень як духовна і вільна особистість, що прагне саморозвитку. Основна мета навчання – виробити позитивне ставлення до нього через радість пізнання та орієнтацію на успіх. Таким чином зовнішня мотивація переводиться у внутрішню, перетворюється з рушійної сили на джерело розвитку в прагненні до нових знань [2].

Важливою частиною духовного виховання є саме патріотичне виховання.

Класні години, свята «Дні духовності і культури» припускають зустрічі з цікавими людьми. Дітям необхідні свята та події, що дозволяють розуміти що всіх об'єднує і робить народом. Тому вчителі повинні проводити позаурочну роботу, де школярі мають змогу ознайомитись з традиціями народної культури за допомогою різноманітних ігор, казок, пісень, загадок. Ця робота є яскравою та цікавою для учнів. Новим способом організації діяльності учнів у цій сфері є творча майстерня, що складається з ігор та завдань, які показують єдність людини і природи, прищеплюють любов до рідної землі, працьовитість та милосердя. Протягом чотирьох років такої роботи діти розуміють навколишній світ та своє місце в ньому. Класні години також включені у систему виховної роботи та розвивають моральні якості дітей. На прикладі проведеної нами наступної виховної години можна показати патріотичне виховання учнів (м.Мелітополь, 19 гімназія, 2 клас, 23.02.2018):

Тема: Моя маленька Батьківщина.

Мета: поглибити знання учнів про рідне місто, формувати почуття патріотизму та національної свідомості, виховувати любов до Батьківщини. Розвивати мовлення та мислення.

Методи: наочні, практичні, словесні.

Обладнання: ілюстрації, відео, плакат, квітки, серця, клей, мультимедійна дошка.

Хід години:

Незрівнянний рідний край-

Зграї пташок, поле, гай,

Річка тут тече Молочна,

Тільки в нас така-це точно.

– Діти, подивіться на дошку та скажіть про що ми будемо говорити сьогодні?

– Сьогодні ви дізнаєтесь чим славиться наше місто, про символи Мелітополя та багато цікавого.

– Кожна людина з любов'ю згадує місце де вона народилася, де зробила перші кроки, де пройшло її дитинство, тому що це місце - то найкращий куточок у світі.

– Сьогодні ми подорожуємо на аеростаті (фото).

– Як справжні пасажери ви отримуєте квитки на наш аеростат.

– Є така цікава легенда :

Як з'явилося місто Мелітополь

Піщані бурі невідомо звідки з'являються на цій горі і невідомо куди зникають, але люди з давніх-давен боялися їх і поспішали минути ці місця біля річки. Так цю гору і називали – Піщана.

Але прийшла людина, яка не побоялася пісків і вітру. Поставив той чоловік на горі хату і став тут жити. А оскільки він був із мандрівників і був веселої вдачі, відкрив він у своїй хаті шинок, де в літню спеку можна було випити холодної води і відпочити після довгого важкого шляху по палючих степах.

З року в рік все більше людей завертало до цієї хати. Після приємного відпочинку продовжували вони шлях, а деякі залишалися тут жити, ставили й собі хати.

Все більше і більше людей стікалося на ці землі, і вони щедро платили новим мешканцям за їх працю. І далеко пішла чутка про це чудове місце, де є багато солодких фруктів.

З тієї пори і пішла за цим місцем назва Мелітополіс, що грецькою означає «солодке, як мед, місто». А грецькою назвали тому, що тоді така мода у панів була.

– Давайте визначимо, скільки ж років нашому місту? Хто зможе порахувати?

(з'явився у 1784р., а зараз 2018р. = 234)

– Подивіться на герб (фото).

– Що ви бачите на ньому? Як ви вважаєте, чому це зображено?

– А чи знаєте ви хто керує нашим містом?

– Наше місто дуже гарне і має багато цікавих місць, давайте подивимось на них (відеоролик).

– Чи бачили ви їх раніше? Що можете розповісти про них?

– Пропонуємо вам гру «Буду-не буду»:

- Смітити у своєму місті я ... (не буду).
- Дбати про чистоту, добробут і благоустрій рідного міста я... (буду).
- Відвідувати міські театри, парки, цирк я ... (буду).
- Цікавитися новинами й життям свого міста я ... (буду).
- Якщо мені в майбутньому доведеться жити в іншому місті, місто свого дитинства я забувати ... (не буду).
- Перейматися проблемами свого міста я ... (буду).
- Радіти досягненням й успіхам мого міста я ... (буду).
- Вивчати історію й минуле рідного міста я ... (буду).
- Ставитися байдуже до добробуту свого міста та його життя я ніколи ... (не буду).

– А зараз фізкультхвилинка «Моє місто»:

(Діти виконують імітаційні рухи відповідно до змісту віршованого тексту)

Ой яке чудове рідне місто!

(Плескають у долоні.)

Сяє над ним сонечко іскристе.

(Піднімають руки й голову вгору.)

Вулиці в ньому – ось які широкі,

(Ставлять ноги в широку стійку, руки розводять у сторони.)

А будівлі – ось які високі,

(Піднімаються на носочки, тягнучись руками вгору.)

В зелені алеї тут зростають,

(Обертаються навколо себе.)

Нам привітно гіллячком кивають.

(Нахили тулуба в сторони.)

Мчить транспорт вулицями всюди,

(Біг на місці, руками зображують керування автомобілем.)

Поспішають на роботу люди,

(Швидкий крок на місці.)

Серед них – і я іду-крокую,

(Уповільнюють крок.)

Рідне місто від душі люблю я!

(Притискають руки до грудей, усміхаються.)

– Ви вже побачили плакат на дошці, ми роздаємо вам гарні серця, а ви напишіть яким для вас є Мелітополь (яскравий, могутній).

– Давайте зараз поділимося своїми враженнями.

(На дошці)

Я запам'ятав:

Я дізнався:

– У майбутньому, коли ви станете дорослими, ви можете жити в будь-якому куточку світу. Але місто, де проминули ваші дитячі роки, залишиться для вас назавжди світлим спомином – як рідна домівка, як мамина усмішка, як дотик сонячного промінчика, що будить вас ранком...

– Вирушаючи в дорогу, мандруючи землями України або світу, ви пам'ятатимете ті місця своєї малої батьківщини, де ви любили бувати... Адже місто дитинства залишається для людини рідним назавжди.

Крокую містом сонячним із усмішкою я.

Допомагає скрізь мені ця усмішка моя.

Лиш усміхнусь – веселим вмить похмурий день стає,

І щедро розливає навкруг тепло своє.

Усміхнуся перехожим, сонцю, квітам усміхнуся.

Маю я веселу вдачу, нею поділюся.

Візьму з веселки кольори, я розфарбую все.

Хай барвами яскравими сяє місто моє.

Внутрішній стан молодшого школяра вивчають також за допомогою наступних методик: “Школа тварин” за Н.В'юною та К.Гайдар, «Придумай казку», «Давай потанцюємо», «Зліпи живу істоту». Вони допоможуть учню подолати проблеми, труднощі, переживання, стати кращою, а також підтримувати сприятливий психологічний мікроклімат у класі [8, С.50-52].

Необхідно зауважити, що за допомогою засобів арт-терапевтичного впливу формується особистість дитини, вони зберігають високу активність, працездатність та дозволяють реалізувати індивідуальний підхід до дитини, сприяють розкриттю таланту учня, нормалізують емоційний стан, розвивають комунікативні навички та вольові якості, що суттєво впливає на підвищення соціальної адаптації і забезпечує інтеграцію дитини у соціум [4, С.33].

Не можливо не погодитись з К. Д.Ушинським, що виховання народу існує стільки віків, скільки існує сам народ. Мистецтво виховання вимагає терпіння, здібностей, умінь і спеціальних знань.

Висновки. Таким чином, значення і функція початкової школи в системі безперервної освіти визначається не тільки наступністю її з іншими ланками освіти, але і неповторною цінністю цієї ступіні становлення і розвитку особистості учнів. Психологи встановили, що саме молодший шкільний вік характеризується підвищеною сприйнятливостю до засвоєння моральних правил і норм. Це дозволяє своєчасно закласти моральний фундамент розвитку особистості. Саме духовно-моральне виховання дітей молодшого шкільного віку є однією зі складових виховання учня у подальшому всебічному розвитку особистості, її індивідуальності та духовності. Основою виховання, що визначає моральний розвиток особистості в молодшому шкільному віці, є формування гуманістичного відносини і взаємини дітей, опора на почуття, емоційну чуйність. Педагог має допомагати учню поступово просуватися від

елементарних навичок поведінки до більш високого рівня, де школяр матиме змогу самостійно приймати рішення і робити моральний вибір. Від грамотності педагога, різноманітності методів та емоційному відгуку дітей буде залежати успішність у формуванні моральних якостей учнів. Метою морального виховання є формування цілісної, досконалої особистості в її гуманістичному аспекті, тобто виявлення розуміння життєвої важливості моралі, установку на придбання моральної самосвідомості, вироблення стимулів подальшого морального розвитку, моральної стійкості, бажання та вміння чинити опір злу, спокусі самовиправдання при порушенні моральних вимог, милосердя і любов до людей. Крім педагогічного впливу на формування моральних якостей особистості впливає багато чинників: соціальне середовище, різні види діяльності, статево-рольові відмінності дітей, соціальна обстановка, що склалася в країні, також накладає відбиток на формування особистості. Моральні почуття та уявлення закладаються в дитинстві. Діти навчаються на прикладі та наслідують поведінку батьків. Потім формуються моральні уявлення та ставлення до оточуючих у колективі. Тому все у шкільному віці використовуються певні методика та методи: етична бесіда, як метод обговорення, предметом якого є моральні проблеми; методи впливу, що створюють моральні установки; позаурочна робота, де за допомогою виховних годин можна формувати любов до Батьківщини, тобто відбувається патріотичне виховання учнів, що є складовою морального виховання. Завдяки вище зазначеним методам гарантоване становлення духовно та морально вихованої особистості.

